

Spanyolviasz és univerzalitás

Szívesen látjuk feketében és fehérben a világot. No nem csupán a jó-rossz kategóriában gondolkodva, hanem elválasztva az egyszerű a bonyolulttól, a kisszerűt a nagyszerűtől, vagy olykor a társadalmi célt a jelenből hozzá vezető, gyarlóságoktól terhes úttól. Mert ugyan, a nagyszerűvel, a megálmodott-szép jövővel hogyan is függetne össze gondolkodni bajokkal, emberi és közösségi nyugókkal terhes jelenünk, a mindennapok „kisszerűsége”? S ha emberekről beszélünk, mily szívesen medítálunk a leonardói univerzalitáson, sajnálkozva, hogy az ő korában nem adatott meg neki, hogy ezt az univerzalitást valóban átéltesse a gyakorlatba. Viszont sokszor csak legyintünk azokra a nem kevésbé univerzális elmékre, akiknek koruk megadta hogy elméjük, virtuóz módon analitikus és egyúttal szintézisre hajló tudásukat apró pénzre válthassák: no, megint föltalálták a spanyolviaszt! Mert a nagyszerű gondolatnak gyakorta az a jellemzője, hogy a megvalósításban olyan lesz, mint kanálban a mélyedés, azaz nélkülözhetetlen és természetes, vagyis kellő szépielkűséggel fogalmazva: szürke és prakticista.

Hivatásomnál fogva sokféle emberrel áll módom beszélgetni. Közömbösökkel és érdeklődőkkel, tenni akarókkal és noszogatók, irányítást várókkal. És sokuknál azt érzem, hogy csak a jelenben és a jelennek élnek, mint utópiára, legyintve távolabbi céljainkra; vagy éppen e célok büvöletében képtelenek mit kezdeni a jelen kisszerűségével, elmentmondásaival. Az egyik a „kanálban a mélyedés” típusa, amely a priori tényként kezeli a mindennapok gyakorlatát, képtelen lévén azt funkcionális, fejlődőben levő, távolabbi is mutató egységként látni; a másik pedig, az univerzalitást igénylő típus, valahogyan úgy van mindezzel: minek hagyjuk, hogy itt mindenféle emberek nagy gondadal alakítsák a különböző kanalak különböző mélyedéseit, amikor tervezett „szép új világunkban” ezekre az egyéni kanálakra talán (sőt biztosan) szükségünk sem lesz. Vagyis az emberek egy része a praxissal nem tud mit kezdeni, mert mi köze annak a jövőhöz, más részük meg csak a mindennapok gyakorlatában él, csak azt látja, szem elől tévesztve a gyakorlat történetiségét.

Egyre több okkal hajlok arra a véleményre, hogy a spanyolviaszt időnként igenis újra föl kell találni, sőt az embereknek módot kell adni arra, hogy időnként ők is föltalálhassák önmaguk számára. Egyre valószínűbbnek tartom ugyanis, hogy az ember csak akkor képes önmaga számára használható, élményszerű szerkezetbe rendezni tudását, ha e szerkezetet önmaga alakította ki, „maszek fölfedezései” során. Ennek viszont nem igen kedvez az, hogy szívesen beszélünk ugyan elméletéről, ha a társadalmi fejlődés törvényszerűségeiről és mozgatórugóiról van szó, vagy éppen szocialista jövőnkéről, s szívesen beszélünk a gyakorlatról is, ha aktuális feladataink vannak napirenden, ám e kettőt összefüggéseiben a legkevésbé tárgyaljuk vagy nézzük szívesen. Ebben viszont sok egyéb között alighanem az is közrejátszik, hogy „társadalomtudományi” köztudatunkban meglehetősen sok rés van. S emiatt a valóság, a gyakorlat, s a mindennapi feladatok sok eleme beilleszthetetlennek, vagy csak nehezen beilleszthetőnek tűnik abba az elméleti összefüggésbe, amit a legtöbb ember a könnyebb áttekinthetőség érdekében igencsak egyszerűsített formában sajátított el. Olyan formában, amelyben elsősorban a történeti folyamatokba ágyazott cél dominált, s a célhoz vezető út bizonyosságai, s csak halvány jelzésként ennek az útnak valóságos, sokismeretlenes egyenletrendszere. Ebből aztán

sokszor az következett, hogy aki érezte, megsejtette ennek az egyenletrendszernek a bonyolultságát, az már eleve szkeptikus lett a cél elérhetőségével és beláthatóságával szemben, akinek a szemében pedig csak a cél nagyszerűsége lebegett, az végképp nem érti, miért nem egyszerűsítjük ezt az utat, miért kell nekünk sorban megoldanunk ennek az egyenletrendszernek a feladatait, s főleg: hogy a csodában lehet ennyi lépés egy feladatmegoldásban!

Lehet, erőltetettnek tűnik, s hamisnak társadalomtudományi köztudatunk bajaira hárítani a felelősséget, ám mégis számot kell vetnünk a kizárólagos cél-orientáltsággal, vagy a célt sokszor szem elől veszített prakticizmussal. Példaként sokszor jut eszembe manapság Lenin egyik mondata, amit ugyan sokszor idézünk bizonyítására, hogy a filozófus elme politikusként milyen pontosan volt képes kijelölni a legfontosabb aktuális feladatokat, ám utólag már sokszor úgy kezeljük ezt a megállapítást, mint a spanyolviasz fölfedezését, mondván: zseniálisan szükséges volt, de hát már kipipáltuk ezt a feladatot. Hogy mi volt ez a mondat? Az a tétel, amelyben kifejtette: a kommunizmus egyenlő szovjet hatalom plusz az egész ország villamosítása.

Valóban kipipáltuk volna ezt a feladatot? Úgy tűnik, igen, ha ezt a tételt csak praktikus jótanácsként kezeljük, hiszen a hatalom kérdése eldőlt, s villamosítottuk is az egész országot. Ám e feladatot valójában csak akkor tekinthetjük megoldottnak, ha a megfogalmazó tételt szűk prakticizmusában fogjuk föl, s eleve úgy kezeljük, mint ami filozófiailag hamis, s csupán egyetlen célja volt: egy aktuális politikai helyzetben adekvát módon kijelölni és megfogalmazni egy fontos, de pusztán gyakorlati és korhoz kötött feladatot. S talán ezért is idézzük inkább kortörténeti dokumentumként ezt a tételt, nem vetvén számot azzal, hogy igazsága ma is élő és fontos igazság. Mert hiszen a villamosítás a kor tudomány- és technikai színvonalán és Szovjet-Oroszország társadalmi-gazdasági valóságában mint a tudományos-technikai forradalom megalapozása jutott nagy szerephez, vagyis jóval több volt a gazdaság egyszerű modernizálásánál.

Tudományos-technikai forradalom? — többnyire legyintünk hallatlan. Vagy azért, mert beláthatatlan, végeláthatatlan időben és bonyolultságban a számunkra, vagy azért, mert társadalmi célokban gondolkodva nem értjük, hogy hasznosságán és praktikusságán kívül mi közzük is lenne hozzá. Pedig ahogyan ez a forradalom áthatja a gazdaságot, s egyre inkább mindennapjainkat is, már nem csupán termelést és életszínt, hanem életmódot, embert és társadalmat formáló erőként jelentkezik majd a számunkra. Úgyis mondhatnánk, hogy a szocialista forradalom folyamatában megoldottuk, illetve útjára indítottuk a társadalmi forradalmat (a hatalom, a tulajdon stb. ügye), a szociális forradalmat (létbiztonság, teljes foglalkoztatottság, ingyenes egészségügyi ellátás, oktatás stb.), s e forradalom szerves részeként most eljutottunk a tudományos-technikai forradalom tornácára, amely nem csupán arra jó, hogy általa megteremthesük a kommunista társadalom gazdasági alapjait, hanem az is feladata, hogy új emberi és társadalmi viszonyok szülessenek meg általa.

Hogy mik lennének ezek az új viszonyok? Például a következő: Ma az ember a munkafolyamatok jó részében csupán végrehajtó elem, „értelmes és célszerűen önirányított izom, s ügyes manipulátor (kéz)”. A tudományos-technikai forradalom eredményeként — s máris tanúi vagyunk e folyamat kezdetének — az ember egyre inkább irányítója lesz a technikai folyamatok-

nak. Márpedig az is közismert, hogy az irányító ember viszonya munkájához többnyire szükség-szerűen olyanná lesz, mint amit a „szocialista embertől” elméletben elvárnánk: vagyis kialakul az emberben nélkülözhetetlenségének érzete, fontosságának tudata, feladatának személyes átélése, személyessé válása. (Gondoljunk csak egy-egy jó vállalt igazgatóra, mérnökre stb.)

Lám, amit egyszerűen praktikus és partikuláris eszköznek tudhatnánk, az is szerves része lesz társadalmi fejlődésünknek. Nemcsak egy módon, a gazdasági föllendülés megteremtésével, hanem a munka és ember új viszonyának megteremtésével is hozzájárul majd társadalmi céljaink eléréséhez.

A valóság mindig is működő rendszerekből áll össze: szerves egész, s ha ezt elméletben sokszor tudjuk is, a gyakorlatban már nem mindig számolunk vele. S nem is csak a tudományos-technikai forradalom esetében, amely valóban túllent bonyolult ügy. De vannak egyszerűbbek is. Például a lakásépítkezés. Többnyire pusztán szociális programként fogjuk föl, s sokszor az már elkerüli figyelmünket, hogy milyen komoly társadalmi vonzatai vannak. Mert elegendő lakás építése nem csupán azzal jár, hogy egyre több családnak biztosítható az ország emberhez méltó, összkomfortos életkörülményeket, hanem azzal is, hogy az embert megszabadíthatjuk sokféle kiszolgáltatottságtól.

Szívesen összefüggő kérdések ezek, melyek első látásra szűken vett gyakorlati ügynek tűnnek ugyan, ám hatásukra kialakulhat a kötöttségeitől megszabadított, munkájától új viszonyba kerülő ember típusa, aki éppen kötöttségeitől mentesen már valóban köthető tud, s a munkájával létrejövő új viszony eredményeképpen már nagymértékben integrálódni képes a társadalom tervezett valóságába. Abba a valóságba, amelynek mikroviszonyait már nem egyszerűen elfogadni kénytelen az ember, hanem ahol módja, lehetősége, sőt, kötelessége lesz e mikroviszonyok szabályozása, befolyásolása. Azaz Engels szavaival: az ember az őt körülvevő életteret, technikai, gazdasági valóságot alakító tevékenységével újratesz a szükségességgel bíró birodalmából a szabadság birodalmába, vagyis mindennapi cselekvéseivel előkészíti és bejárja az utat, amelyet az elmélet a távlatokban megfogalmaz a számára.

Tetteink, mindennapi cselekvéseink, amelyekkel „föltaláljuk a spanyolviaszt” — szükségesszerűen köthetőnek tehát az univerzalitáshoz, mert szerves és alakító részesei lesznek világunknak. S amikor látszólagos kerülőinket fitymáljuk, tudomásul kell vennünk nemcsak azt, hogy először azokat az alapokat kell megteremtünk, amit fejlett szocialista társadalomnak nevezünk, hanem azt is, hogy a világ elmentmondásaiban, azok által fejlődik, hiszen minden fejlődésnek ez a mozgatórugója. Az elmentmondások nélküli világ csak a Huxley-féle „szép új világ” lehet, a fejlődéskeptelen utópia. Mert korunk ellentmondásaiból születik a jövő, s a „kanálban a mélyedés” kézenfekvő egyszerűsége többnyire funkcionális univerzalitást takar.

SZÁVAY ISTVÁN

Nikoldj Kancsev

Az erdőben van valaki

Valaki van az erdőn, aki batyujában hamut visz.
— Ha leomlik ősszel a lomb,
— mondja idegesen az erdőkerülő —
fűlőncsípem azonnal: bizonyára fát égetett a fickó!
Intelek a csavargástól, lányok, egyelőre veszélyes.
Valaki van az erdőn, aki batyujában hamut visz.
— Szerencsétlen kincskereső az csak
— szól szelíden a pocakos —,
eltűnik, mihelyt a mágia megrontja majd az aranyát!
Intelek a csavargástól, lányok, egyelőre veszélyes.
Valaki van az erdőn, aki batyujában hamut visz.
— Lehetséges, hogy őrált — mondja bölcsen az orvos —
ha tudorok kezébe kerül: makkegészséges újra!
Intelek a csavargástól, lányok, egyelőre veszélyes.
Valaki van az erdőn, aki batyujában hamut visz.
— Meghalt valaha Indiában
— vészjósló egy javasasszony —,
elégették feleségétül, és most várja, hogy föltámadjon!
Ne merjetez kacarászni lányok, egyelőre veszélyes.

Marin Georgiev

Három csikó

Három csikó selymén a fűnek,
az esteledő legelőn
lassan egygyólvad a fűzek
hamvas árnyával lebegőn.

Am ahogy a Hold égre lábalt —
így az idő gyorsan pereg! —
már a mezőn állt mind a három.
Lábhoz lehajtván a fejek.

Mikéntha homályból lennének
faragva ily gyönyörűre.
Fejük hol fölmeredt az égnél,
hol meg lehajlott a fűre.

És csak a csönd és a remegés,
hosszú éjjel s nappal között
hallgatták, hogy mit súg a fű és
mit mond nekik az anyaföld.

(Utassy József fordítását)

A levél

Arcán mintha most mélyeb-
bek lettek volna a baráz-
dák, sötétebbek a szeme
alatti árkok. Ahogy depende-
rette a három gyereket az öltö-
zőbe, vibrálni kezdett körülöttük
a levegő. Csattogtak az ideges
vezényszavak, s rendre vissza is
pattantak a fékevesztett köly-
kök dacpáncéljáról: nem szűnt
meg egy pillanatra sem szerte-
len nyugtásuk. A többi szülő
könnyen boldogult egyszem gye-
rekével: csöndben, meghittén
duruzsoltak, amíg lekerült a ci-
pő, a zokni, kiről a nadrág, kiről
a szoknya. A tornászbanok re-
ményesek közül némelyik már
teljes sportöltözékben feszített.

— Pali, ülj már le a feneked-
re, mert agyonütlek! — kiáltot-
ta reszkető hangon, dühtől szik-
rázó szemekkel a fiús arcú fia-
talasszony. Közben a kislányról
ráncigálta le a holmikat, de te-
kintete már a legkisebbet keres-
te. A picit éppen az asztal felé
tötyögött. A bámulók már jó ide-
je visszafojtott lélegzettel figyel-
ték egyensúlyozási kísérleteit, és
volt, aki ökölbe szorított kézzel
drukkolt: az isten szerelmére,
csak az asztalig eljusson épség-
ben. Anyja erőlyes szava azon-
ban megzavarta a produkciót:
— Zolika! Hát nem megmond-

tam... A gyerek összereszent,
lába maga alá csuklott. Szeren-
csétlenül vágódott el. Az asztal
sarka a halántékát ütötte meg.
Anyja levágta a földre a kezé-
ben levő cipőt, valami káromko-
dásfélét sziszegett a foga között,
és odarohant a picéhez.

— Hát nem megmondtam?
Rohangál, mint az eszelős. —
Azzal fölkapta a kétségbeesett
kisfiút, erőlyesen „odarakta” —
mint valami útban levő csoma-
got — egy székre. A gyerek böm-
bölt. Torka szakadtából. Az anyja
letörőltette a vért a gyerek ha-
lántékaról.

— Ne üvöltés már, mert nem
tudom, mit csinálók veled? Ne,
ne sírj... ne sírj! — lágyult
meg a hangja. És az ő szemébe
is gyűlték a régóta elfojtott
könnyek.

A gyerekek némán, megsze-
penve vonultak be a tornaterem-
be. Az öltözőben, üldögélő szülők
csak egymás szeméből olvasták
ki: lenne éppen mondanivalójuk,
de nem mondják. A kisgyerek a
sírásból elszenderedett, a nagyobb-
bat elküldte az anyja fagyért.
Ő szólalt meg először.

— Ne higgyék, hogy rossz
anya vagyok. Csak... csak fá-
radt és kiábrándult ember let-
tem. Gyesen vagyok a legkiseb-
bel, főzők, mosok, takarítok nap
mint nap... Nincs senki, akihez
partnerként egy szót szóljak.
Értik, nem gügyögve, nem fe-
gyelmezve. A férjem? Igen, a
férjem... hol 10-kor, hol éjjel
után jár haza. Megszokott tör-
tényt, mondhatják: megtaláltam
egy levelet a zakójában. Egy nő
írta... hogy unja már ezt a
másodlagos szerepet, hogy ő fele-
ség akar lenni, és le is át, fel is
át... A levelet eltettem, de nem
szóltam róla egy szót sem. A
férjem meg nem mer kérdezni.
Így aztán tele indulattal kerül-
getjük egymást a lakásban. A
gyerekekre rá sem néz. Ezt én
ugye nem tehetem meg. Mi len-
ne akkor ezekkel a szegények-
kel? S ha belegondolok, hogy a
legkisebbet a férjem akarta, az ő
kedvéért, csak az ő kedvéért...
Az ott üldögélő anyák néma
résztétellel nézték a síró asszonyt,
és a karosszékekben rezzenetlenül
alvó kisfiút.

CHIKAN ÁGNES

Katona Judit

Ha nekem...

Ha nekem varázspálcám volna,
elvarázsolnám magam
olyan gyerekké, aki vig,
aki sohasem boldogtalan.

Akit nem hajtott árvaság
s nem kékült meg dühében ökle,
akire nem csaptak magányt:
ujjrácsok mögött fusson körbe.

Ha nekem varázspálcám volna,
föltámasztanám a kertet,
fölfálna minden fű, bokor
s fejet hajtana napkeletnek.

Holtak felett nincs hatalmam,
élők felett sincsen vigasság,
csak azt szeretném, ha megkövült
szíveknél gyúlna világosság.